

Ngaahi lao angamaheni ki he ngaahi
hala Kuinisilani

‘Oku ‘i ai ha **ngaahi fakangatangata** kihe oma ‘oe lele he me‘alele ke tokoni ke malu‘i koe!

Ko e lele oma ko ha me‘a mahu‘inga ia ‘i he ‘auha lahi mo fakatu‘utamaki. Na‘a mo e 5km/h ‘i he fakangatangata ‘o e vave ‘o e ngaahi feitu‘u ‘i he feitu‘u ‘oku fe‘unga ke liunga ua ‘a e fakatu‘utamaki ‘o ha fepaki ‘a ha kafo.

Kuo pau ke ke talangofua ki he ngaahi faka‘ilonga vave kotoa pe

‘I he kolo (feitu‘u ‘oku lahi ai e ‘u langa)

Ko e fakangatangata ‘o e vave ‘i ha hala ‘i ha feitu‘u ‘oku langa hake ko e 50km/h tuku kehe kapau ‘oku ke sio ki ha faka‘ilonga fakangatangata kehe.

Tu‘akolo

Ko e fakangatangata ‘o e vave ‘i ha hala ‘i ha tu‘a ‘i ha feitu‘u ‘oku langa ai ko e 100km/h tuku kehe kapau ‘e fakamo‘oni hinga ki ai.

Feitu‘u ofi kihe ngaahi ‘apiako

‘Oku toki faka‘aonga‘i pe ‘a e ngaahi fakangatangata ‘o e ako ‘i he ngaahi ‘aho ako ‘i he vaha‘a ‘o e ngaahi houa ‘oku ‘asi ‘i he faka‘ilonga.

Inu kava mālohí mo e Faka‘ulí

Inu kava mālohí mo e Faka‘ulí

‘Oku uesia ‘e he kava malohi ho‘o fakamau, visone, fakafekau‘aki, mo e reflexes. ‘Oku ne toe fakatupulaki foki ho‘o tu‘u fakatu‘utamaki ‘i he fepaki. Na‘e laka hake ‘i he toko 1 ‘i he toko 4, na‘e mate koe‘uhi ko e inu kava malohi.

Ko e fakangatangata ‘o e kava malohi fakalao ko e 0.05.

Ki ha ‘avalisi ‘o ha taha, ‘e lava ke teke koe ‘e he inu ‘o laka hake ‘i he **inu angamaheni ‘e ua** ‘i he ‘uluaki houa mo e inu ‘e taha ‘i he houa hili ia, ‘e lava ke ne teke koe ‘i he fakangatangata ‘o e kava malohi ‘e 0.05.

Faito’o konatapu mo e faka’uli

Kapau te ke fakataha’i ‘a e faito’o konatapu mo e kava malohi, ‘oku toe lahi ange ‘a e fakatu’utamaki.

Ta’efakalao (fakafiefia) faito’o konatapu (hange ko e ‘aisi, cannabis, vave, ecstasy mo e heloini)

- **‘E lava ke tolonga ‘a e ‘o ‘o hono faka’aonga’i kinautolu ‘i ho sino ‘i ha ngaahi ‘aho lahi**
- ‘Oua na’a ke teitei faka’uli ‘i he taimi kuo ke faka’auha ai ha faito’o konatapu pe ta’efakalao.

Tuifio ‘i ho’o tu’u fakatu’utamaki

- ‘E lava ke uesia lahi ‘e hono fio ‘o e faito’o konatapu, pe fio ‘o e faito’o konatapu mo e kava malohi, ho’o malava ke faka’uli lelei.

Faito’o mo e faka’uli

‘E lava ‘e ha ngaahi faito’o ‘e ni’ihi ‘o uesia ho’o malava ke faka’uli lelei. Lau mo talangofua ki ho’o ngaahi faka’ilonga fakatokanga ki he faito’o.

Ongosia ‘a e faka’uli

Kapau ‘oku ke a’usia ha taha ‘o e ngaahi faka’ilonga ko ‘eni ‘o e ongosiá, ‘oku totonu ke ke mālōlō kae ‘oua kuo ‘ikai ke toe ‘i ai ‘a e faka’ilongá.

- Si’isi’i ‘a e tokanga
- Ta’e-malava ke tokanga
- drowsiness, pe Micro mohe
- ‘ilo’i ‘oku faingata’a ke ‘a’a hake
- Fu’u lahi e kamokamo hona ‘ulu pe mamao
- Fakalaka hake ai visone

Kapau ‘oku ke a’usia ha taha ‘o e ngaahi faka’ilonga ko ‘eni ‘o e ongosiá, ‘oku totonu ke ke mālōlō kae ‘oua kuo ‘ikai ke toe ‘i ai ‘a e faka’ilongá.

Seatbelts mo e ngaahi fakangatangata ‘a e fanau

Kuo pau ke tui ‘e he tokotaha kotoa pe ‘i ha me’alele ha seatbelt fakama’u ‘i he taimi kotoa pe. Ko e ngaahi faka’ata makehe pe kapau:

- Ko koe ‘a e faka’uli pea ‘oku ke fulihi ‘a e me’alele
- ‘Oku ke to’oto’o ha tohi fakamo’oni fakafaito’o lolotonga ‘oku pehe he ‘ikai ke ke lava ‘o tui ha seatbelt.
- Na’e ‘uluaki manufactured ‘a e me’alele ta’e ‘i ai ha seatbelts fe’unga pea ‘oku ta’u fitu pe motu’a ange ‘a e kau pasese.

Kapau ko koe ‘a e faka’uli, ‘oku ke fatongia ‘aki hono fakapapau’i ko e pasese kotoa pe – tatau ai pe pe ko e ha hono ta’u motu’a – ‘oku ne tui ha fanau ‘oku fe’unga pe seatbelt.

Tongan language

Tohoaki'i e faka'uli

Ko e ngaahi telefoni to'oto'o ko e fakahoha'a lahi taha ia ki he kau faka'uli

'Oku ta'efakalao ke ma'u ha telefoni to'oto'o 'i ho nima pe tuku ia 'i ha konga pe 'o ho sino 'i he taimi 'oku ke faka'uli ai, 'o a'u ai pe ki he taimi 'oku ke tu'u ai 'i he ngaahi maama 'o e me'alele.

Te ke lava pe 'o puke ho'o telefoni 'i ho nima 'i he taimi

- tu'u 'o totongi 'i ha faka'uli,
- ke lava 'o hu ki he/mei ha Pa'ake 'o ha ka pe feitu'u tatau, pe
- 'Oatu ha licence faka'uli faka'ilekitulonika.

Kuo pau ke ke fusi mo Pa'ake 'i ha feitu'u malu ke to'o hake 'a e telefoni to'oto'o ke fai pe ma'u ha telefoni, popoaki telefoni pe fakalele 'a e telefoni 'i ha founga kehe.

Fanga ki'i tokoni – telefoni to'oto'o

- Fetongi ho'o telefoni ke fakalongolongo, 'oua na'a ke fakahoha'asi pe puna pea tuku ia 'i he taimi pe 'oku ke a'u ai ki mui he ve'eteka.

Faka'ilonga'i mo signalling 'i he taimi 'oku faka'uli ai

Kuo pau ke ke faka'ilonga'i ho'o taumu'a ke:

- tu'u pe mamalie hifo – faka'aonga'i e ngaahi maama tofitofi pe ko ha faka'ilonga nima 'i he matapa sio'ata
- tafoki ki to'omata'u, 'unu ki to'omata'u pe 'ai ha liliu 'i he U – faka'aonga'i e ngaahi faka'ilonga pe faka'ilonga nima
- tafoki ki to'ohema pe 'unu ki to'ohema – faka'aonga'i pe 'a e ngaahi faka'ilonga ('oku 'ikai ha faka'ilonga nima to'ohema).

Kuo pau ke ke fai 'a e liliu 'o e faka'ilonga 'o e fakahinohino 'i ha taimi loloa fe'unga ke fai ha fakatokanga fe'unga ki he kau faka'aonga'i kehe 'o e hala.

Tamate'i ho'o faka'ilonga hili ho'o fakakakato 'a e tangata oeuvre.

Kuo pau ke ke faka'ilonga'i 'o 'oua na'a toe si'i hifo he sekoni 'e nima 'i he taimi 'oku ke mavahe ai mei ha tu'unga tau.

Tu'unga 'o e lelua

'E lava ke fakatu'utamaki 'a e talangata'a ki he ngaahi lao 'o e hala ofi ki he tu'unga 'o e lelua.

Kuo pau ke ke tu'u 'i ha faka'ilonga ta'ofi pe ta'ofi e laine pea 'alu ki he lelua.

Kuo pau ke ke fai ha founga 'i ha faka'ilonga 'o ha founga pe 'oange ha laine ki ha fa'ahinga lelua pe

Tongan language

Tafoki'anga

Ko e ngaahi faka'ilonga hala eni 'oku ne fakaha atu ai 'oku ke ofi kiha tafoki'anga.

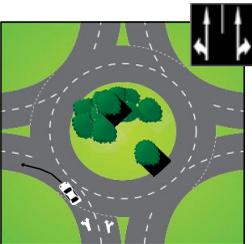
Giving way 'I he tafoki'anga

'I he taimi 'oku ke hu ai ki ha roundabout, kuo pau ke ke 'alu ki ha fa'ahinga me'alele, pasikala mo e kau heka me'angaue fakatautaha kuo 'osi 'i he roundabout.

'I he tukunga ko 'eni, kuo pau ke 'omi 'e he ka hinehina ha founga ki he ka lanu engeenga, koe'uhi he kuo 'osi 'i he roundabout 'a e ka lanu engeenga.

Faka'uli 'I he ngaahi tafoki'anga 'oku 'I ai e ngaahi faka'ilonga he hala

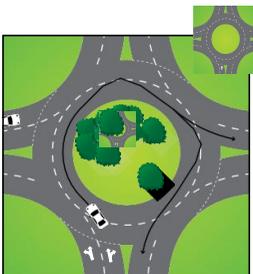
Ke 'ai ha tafoki to'ohema 'i he roundabout:

1. fokotu'u ho'o kaa 'i he hala to'ohema 'i he taimi 'oku laka hake ai 'i he hala 'e 1
2. faka'ilonga to'ohema 'i ho'o ofi atu pea fakahu 'a e roundabout
3. 'oange ha founga ki he ngaahi me'alele kuo 'osi 'i he roundabout

Ke faka'uli hangatonu ki mu'a 'i he roundabout:

1. founga pea fakahu 'a e roundabout mei he to'ohema pe hala to'omata'u pe laine 'o e fe'alu'aki 'oku 'ikai faka'aonga'i ho'o faka'ilonga 'i ho'o hu ki he roundabout
2. 'oange ha founga ki he ngaahi me'alele kuo 'osi 'i he roundabout
3. faka'ilonga to'ohema 'i he teu ke ke hu ki tu'a mei he roundabout

To fai ha liliu totonu pe 'alu takai 'i he roundabout:

1. faka'ilonga totonu kimu'a pea ke toki hu ki he roundabout
2. founga pea fakahu 'a e roundabout mei he tafa'aki to'omata'u 'oku faka'ilonga'i pe laine 'o e fe'alu'aki kapau 'oku 'ikai ha toe hala makini
3. 'oange ha founga ki he ngaahi me'alele, kuo 'osi 'i he roundabout
4. na'e mavahe 'a e faka'ilonga kimu'a pea ke toki hu ki tu'a mei he roundabout

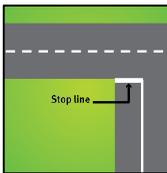
GIVE WAY pea TA'OFI

GIVE WAY pea ngaahi faka'ilonga TA'OFI mo e laine 'i he ngaahi feitu'u 'oku fie ma'u ai ha tokanga makehe.

faka'ilonga TA'OFI

'I he taimi 'e nī'ihi 'oku 'i ai ha faka'ilonga tu'u pea 'i he taimi 'e nī'ihi 'oku 'i ai ha laine fefeka 'oku faka'ilonga'i 'i he hala 'o fakaha'a'i ai kuo pau ke ke tu'u kakato 'i he afe.

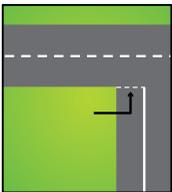

'I he taimi 'oku ke fakaofi atu ai ki ha faka'ilonga ta'ofi pe ta'ofi e laine, kuo pau ke ke 'omi ho'o me'alele ke tu'u kakato 'i mui he laine ta'ofi. Kuo pau ke ke 'alu ki he ngaahi me'alele kotoa pe 'oku ofi mai, hu ki he afe pe 'i he afe.

Faka'ilonga Give way

'Oku 'i ai e taimi 'e nī'ihi 'oku 'i ai ha faka'ilonga hala pea 'i 'e nī'ihi 'Oku 'i ai ha laine motumotu pe 'oku faka'ilonga'i 'i he hala 'o fakaha'a'i ai kuo pau ke ke 'alu 'i he afe

'I he taimi 'oku ke fakaofi atu ai ki ha faka'ilonga 'o ha founa pe 'omi ha laine, kuo pau ke ke fakatua'i ho'o me'alele pea 'ave ha founa ki he ngaahi me'alele 'oku ofi mai, fakahu pe 'i he afe

Na'a ke 'ilo'i nai 'oku tatau 'a e 'avalisi 'o e lele vave mo e **houa 'e 5**

Ko e mo'ua 'i he 'ikai ke talangofua ki he ngaahi lao 'o e hala mei he \$300 Aus ki he \$1200 aus pea ke 'alu ki he fale fakapopula 'i ha ngaahi faikovi. 'E lava foki ke mole meiate koe 'a e licence ho'o faka'uli.

Na'a ke 'ilo'i koa?

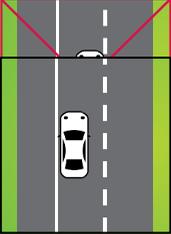
- 1 'i he kakai 'e toko 3 na'e tamate'i pe lavea 'i he 'auha 'oku 'ikai ko e faka'uli 'o e me'alele.
- 'Oku 'i ai ha vaeua 'o e ngaahi me'a mamafa kotoa pe 'oku hoko 'i he kilomita 'e 10/h 'i 'olunga 'i he vave limit'.
- 'Oku laka hake 'i he kilomita 'e 5/h 'i 'olunga 'i he fakangatangata 'o e ngaahi feitu'u 'i he feitu'u (mo e 10km/h 'i 'olunga 'i he ngaahi feitu'u 'uta) 'oku fe'unga ke liunga ua 'a e fakatu'utamaki 'o ha pa 'a ha kafo

G6

Ngaahi tu'utu'uni mo e fatongia kehé

Tauhi ki he kauhala hema

'I he taimi 'oku ke faka'uli ai 'i ha hala 'e ua, ko e tefito'i lao ke tauhi 'o ofi ki he tafa'aki to'ohema 'o e hala, tuku kehe kapau 'oku ke:

- fakatafoki
- Faka'ehi'ehi mei ha fakafe'atungia
- totonu ke faka'uli 'i he hala ko ia koe'uhi ko ha faka'ilonga faka'ofisiale pe fakahinohino mei he kau polisi
- Faka'uli 'i he ngaahi me'alele femo'uekina.

Fakalaka

Te ke toki lava pe 'o ma'u ha me'alele kapau 'oku ke ma'u ha fakakaukau mahino ki ha fa'ahinga me'alele 'oku ofi mai pea te ke lava 'o fai ia 'i he fakangatangata 'o e vave.

'I he taimi 'oku ma'u ai koe, 'oua na'a ke vave.

Muimui ki he ngaahi sitepu ko eni ke malu'l ko e he taimi fakalaka

1. tauhi ha malu 'i he tafa'aki ki mui 'o e kaa 'i mu'a.
2. vaka'i kimu'a 'a e ngaahi me'alele mo e ngaahi me'alele kehe.
3. vaka'i 'a e ngaahi me'alele kehe.
4. faka'ilonga totonu ke fai ha fakatokanga fe'unga ki he kau faka'aonga'i kehe 'o e hala.
5. fakavave'i mo 'unu ki he to'omata'u ka 'oku 'ikai ke laka hake ia 'i he fakangatangata vave.
6. toe foki ki he hala to'ohema pe laine 'o e fe'alua'aki 'i he taimi pe 'oku malu ai.

'Oku hanga 'e he me'alele 'e taha pe lahi ange 'i he taimi 'e taha 'o fakatupulaki ho'o tu'u fakatu'utamaki ki ha fepaki.

Malu 'i he mama'ō

Kapau te ke faka'uli 'o fu'u ofi ki he me'alele 'i mu'a 'iate koe, pea fakafokifa pe kuo ke to ki ai. Tauhi ke mama'ō fe'unga ke ke lava 'o ki'i tu'u taimi totonu.

Ko e ha hono mama'ō ho'ō fononga?

- 'Oku totonu ke faka'uli ha ka 'i ha sekoni 'e ua pe lahi ange 'i he tu'a me'alele 'i mu'a.
- 'Oku totonu ke faka'uli ha me'alele mamafa 'i ha sekoni 'e fa 'i mui he me'alele 'i mu'a.
- 'Oku totonu ke faka'ata 'e ha me'alele ha taulani pe ko ha sekoni 'e ua, fakataha mo ha taha ua ki he 3m takitaha 'o e taulani.

'I he hala kovi mo e ngaahi tukunga 'o e 'ea 'oku liunga ua 'a e mama'ō ko 'eni.

Ngaue'aki 'o e maama

'I he taimi 'oku ke faka'uli ai 'i he po'uli pe 'i he ngaahi tukunga fakatu'utamaki 'o e 'ea, kuo pau ke liliu 'a e maama 'o ho'ō me'alele, ngaahi maama 'i mui mo e maama 'o e peleti fika 'i mui pea 'asi lelei.

Neongo te ke lava 'o faka'uli mo ho'ō maama 'i he fu'u 'akau ma'olunga 'i ha feitu'u 'oku langa hake, ka kuo pau ke ke unu ho'ō maama 'i he taimi:

- 'Oku 'i loto ha me'alele 'oku 'i loto 200m

- 'Oku ke 'i loto 200m 'o e me'alele 'i mu'a.

Tahifo

Kolosi'anga
lelue

Kolosi 'i he
lelue – ko e
faka'ilonga 'i
mu'a

Roundabout
ahead

Faka'ilonga
GIVE WAY

Faka'ilonga
Ta'ofi

Maama hala
'I mu'a

Afe 'i he
tafa'aki

Crossroad afe

T-intersection
ahead

Hala
mavahevahe

Ngata'anga
hala

Hala narrows

Fetaulaki'anga e mealele

Tanaki atu e hala

ONE
LANE

One-lane
halafakaka
vakava

Arrows indicate
fetu'u 'o e
traffic

Traffic
fakatouhala

Afe

Reverse afe

Piko'anga

Reverse piko'anga

Hala mamalie

Ngaahi faka'ilonga hala mahu'inga kuo pau ke ke talangofua ki he ngaahi fakahinohino 'i he ngaahi faka'ilonga hala kotoa pe.

Fo'i hala tahifo

Hala tafe'anga vai

Hala ma'olunga

Hala hump

Hala ke ke lele mamalie ai

'Oku 'I ai e fo'I afe 'imu'a, muimui kihe speed 'oku fakaha atu ke ke ngaue'aki

'Apiako

Ofi ki he feitu'u kolosi'anga

Feitu'u kolosi'anga

'E lava ke 'I he hala 'ae fanau

Feitu'u eni 'oku 'i ai e fanau 'oku nau hifo mo heka kihe pasi

Fakatafoki'anga e pasi ako

Malava ke faka'aonga'I 'e he kakai heka pasikala e hala ni

Hala kolosi'anga e kakai

Feitu'u hu'anga mo e kolosi 'anga e ngaahi loli lalahi

Tokanga telia 'ae kangaroos

Feitu'u ma'ulalo 'I mu'a

Feitu'u 'oku ma'ulalo ai e puna 'a e vakapuna

Fakatu'utam aki 'i mu'a. Mateuteu ke fai ha ngäue

Hala hekeheke

An initiative of the Granite Belt Neighbourhood Centre,
Dept of Children, Youth Justice and Multicultural Affairs
and the
Queensland Government

QUEENSLAND
GOVERNMENT

Tongan language

